

Veranderingen in de Avifauna.

Inleiding.

In het najaar van 1972 werd door onze vereniging het boekje "De Vogels van Noordwijk" uitgegeven. Hierin werd een overzicht gegeven van de vogelstand van Noordwijk en omgeving, gebaseerd op onderzoek van eigen leden en gegevens uit de literatuur. Het onderzoek speelde zich voornamelijk af in de Noordduinen. In het voorjaar werden hier broedvogelinventarisaties gehouden, terwijl in oktober trekvogeltellingen plaatsvonden. Na 1970 werden ook broedvogelinventarisaties op de landgoederen Nieuw Leeuwenhorst en Offem uitgevoerd.

Als we nu de "Vogels van Noordwijk" doorbladeren, valt op, dat er sinds 1972 heel wat veranderd is. Sommige soorten die hier nu broeden, worden nog niet als broedvogel genoemd, terwijl andere soorten als broedvogel geheel verdwenen zijn. Ook de beschrijving van het voorkomen van veel trekvogels is hier en daar niet meer geheel in overeenstemming met de huidige situatie. Dat de tekst van "De Vogels van Noordwijk" niet meer up-to-date is, komt door twee redenen.

In de eerste plaats kan het voorkomen van vogels zich in de loop van een tiental jaren sterk wijzigen. Deze wijziging kan het gevolg zijn van allerlei veranderingen in het ons omringende landschap. Hierbij kan gedacht worden aan de toenemende recreatie en de intensivering van het bodemgebruik. Ook kan het voorkomen van vogels in onze omgeving beïnvloed worden door ontwikkelingen op grote afstand. Hierbij valt te denken aan ontwikkelingen in de overwinteringsgebieden in Afrika en de jacht in Zuid-Europa.

In de tweede plaats kan een nieuwe omschrijving van de huidige stand van zaken gewenst zijn, omdat onze kennis van een bepaalde soort sterk is toegenomen. Het meest sprekend in dit verband is het voorkomen van zeevogels langs onze kust. Tien jaar geleden stond een soort als de Grauwe Pijlstormvogel nog in alle vogelboeken beschreven als dwaalgast. Nu wordt deze vogel, ook in Noordwijk, ieder jaar waargenomen. Vermoedelijk is deze soort in de afgelopen jaren niet noemenswaardig talrijker geworden. Door het intensieve waarnemen vanaf de kust in de laatste jaren is echter vast komen te staan, dat het voorkomen van deze soort sterk gebonden is aan storm uit West tot Noordwest. Vroeger werd bij dit ruige weertype meestal niet naar vogels gekeken, waardoor de Grauwe Pijlstormvogel niet werd opgemerkt.

In een serie artikelen in de Strandloper zal nader worden ingegaan op het voorkomen van soorten die na het verschijnen van "De Vogels van Noordwijk" opvallend in aantal zijn toe- of afgenomen. Hierbij komen niet alleen de soorten ter sprake, waarvan de veranderde status gebaseerd is op een reële toe- of afname, maar ook die soorten waarvan door intensiever onderzoek meer bekend geworden is.

Bij de eerste soort die hier besproken wordt de Fuut, zullen de factoren die de stand kunnen beïnvloeden wat uitvoeriger de revue passeren dan bij de soorten die in de volgende afleveringen van deze serie besproken zullen worden.

I De Fuut

In "De Vogels van Noordwijk" wordt deze soort nog niet als broedvogel genoemd! Gelet op het feit dat de Fuut een opvallende verschijning is en de aanwezigheid van mensen niet schuwt, staat wel vast, dat deze soort vóór 1972 niet bij Noordwijk broedde. Al heel spoedig na 1972 vestigde de Fuut zich echter als broedvogel in de Leidse Vaart en het Oosterduinse Meer. Tijdens de inventarisaties voor het boek "Randstad en Broedvogels"

In de jaren 1974-1976 werden 4 paren aangetroffen. Hierna is het de Fuut wel zeer voor de wind gegaan. Een telling in april en mei 1983 leverde het volgende resultaat op:

Leidse Vaart : Warmonderhek- Voorhout	4 paar
Noordwijkerhoek-Piet Gijs	5 paar
Piet Gijs-Lisse	4 paar
Lisse-De Zilk	4 paar
Maandagse Watering tot Jan Zwanenbrug	4 paar
Oosterduinse Meer en omgeving	12 paar

Bij een dergelijke toename dringt de vraag zich op, in hoeverre het mogelijk is aan te geven, waardoor deze groei mogelijk werd. In het algemeen kunnen bij toe- en afname van broedvogels de volgende zaken een rol spelen:

- Verandering in het voedsel aanbod.
- Toe- of afname van geschikte nestelgelegenheid.
- Veranderingen in het gedrag van de soort, waardoor nieuwe voedselbronnen en andere nestplaatsen gekozen worden.
- Veranderingen in het overwinteringsgebied die de sterfte in het winter-halfjaar sterk beïnvloeden.

De hierboven genoemde zaken kunnen ieder voor zich tot een toename leiden, maar ook is het mogelijk dat enkele oorzaken in combinatie met elkaar dit effect bereiken.

Hieronder zal geprobeerd worden aan te geven in hoeverre de hier genoemde zaken van invloed geweest kunnen zijn op de stand van de Fuut.

voedselaanbod

De Fuut leeft voornamelijk van kleine visjes (3-20 cm. gemiddeld 13 cm.) Hiernaast worden ook waterinsecten zaden en kleine waterdieren en ook wel ringslangen gegeten. Dit voedsel wordt vooral duikend bemachtigd. Meestal duiken Futen niet dieper dan 2 tot 5 meter, maar soms wordt een diepte van meer dan 15 meter bereikt. In West-Europa vormen de kleine exemplaren van de witvissoorten (voorn, brasem, blei, vetje enz.) het hoofdvoedsel.

In de afgelopen decennia zijn steeds meer afvalstoffen in het water beland. Hierbij waren landbouwvergiften, maar ook grote hoeveelheden fosfaat en andere meststoffen, De laatstgenoemde stoffen zorgden voor de zgn. eutrofiëring. Hierdoor werd een weelderige plantengroei en een hogere visstand mogelijk. Bij een nog groter aanbod van voedingsstoffen treedt massale groei van algen op, waardoor vanwege het ontstane zuurstofgebrek vissterfte kan optreden. In de meeste binnenwateren wordt dit laatste stadium soms bij zeer warm weer in de zomermaanden bereikt. Sommige biologen spreken reeds van een "verbraseming" van sloten en plassen, daarmee aangevend hoe sterk de witvissoorten zijn toegenomen. Ongetwijfeld heeft de Fuut van dit toegenomen voedselaanbod kunnen profiteren.

nestelgelegenheid

Futen maken drijvende nesten, bij voorkeur in rietzomen langs oevers met een waterdiepte van ongeveer één meter. Het nest bestaat uit een grote stapel water- en moerasplanten die groot genoeg moet zijn om de broedende vogel boven water te houden. Dat de eieren dikwijls aan de onderzijde nat blijven. schijnt niet nadelig voor de ontwikkeling te zijn.

De oeverbegroeiing heeft op veel plaatsen nogal te lijden van afgemeerde boten en sportvissers. Door motorboten worden nesten herhaaldelijk volledig weggespoeld. In de Bollenstreek vinden we maar sporadisch brede rietkragen aan diep water. De Futen in onze regio moeten het doen met de kleine plukjes riet en lisdodde langs de oevers van vaarten. Ook worden nesten gebouwd inde in het water hangende takken van wilgenstruiken. In dit geval

is het nest niet drijvend, maar wordt ondersteund door de takken. Bij een verhoogde waterstand gaan deze nesten snel verloren, doordat de plantenmassa te gering is om het nest zelf te laten drijven. Dit laatste gebeurde in april 1983 met de 4 in struiken gebouwde nesten langs de Leidse Vaart en de Maandagse Watering. Dat Futen bereid zijn hun nestplaatsvoorkeur te vergeten als andere omstandigheden (voedsel!) gunstig zijn blijkt ook uit het nestelen op onbegroeide oevers langs kanalen in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Uit het voorgaande moge duidelijk zijn, dat het aantal geschikte nestplaatsen voor de Fuut zeker niet is toegenomen.

verandering in gedrag

Twintig jaar geleden was het erg moeilijk om een Fuut te fotograferen. Niet alleen waren er toen veel minder Futen, maar ook waren deze vogels erg schuw. Goede foto's kwamen vrijwel altijd uit de Zaanstreek waar de Futen in het geheel niet schuw bleken te zijn. Vandaag de dag is de Fuut overal eenvoudig te fotograferen; zelfs zonder telelens lukt dat nog prima. Langs de Leidse Vaart zijn de broedende vogels vanaf de weg tot op enkele meters waar te nemen.

Het is moeilijk aan te geven, waardoor deze opvallende vertrouwdheid is ontstaan. In de vorige eeuw en in het begin van deze eeuw werd er veel op Futen gejaagd, omdat het futenhuidje een geliefd artikel was voor de voering van de mof van welgestelde dames. Ook werd er door vissers en jagers veel op Futen geschoten vanwege vermeende schade aan de visstand. Dat het stopzetten van de jacht er toe heeft bijgedragen dat de Fuut minder schuw is geworden, is ongetwijfeld waar, maar waarschijnlijk is hiermee niet alles gezegd.

Niet elke vogelsoort verliest immers zijn schuwheid bij het wegvallen van de jachtdruk en ook in gebieden met vrijwel geen menselijke bewoning komen zeer schuwe vogels voor. Bij veel vogelsoorten doet zich het verschijnsel voor dat een deel van de populatie vrij schuw blijft, terwijl een ander deel de aanwezigheid van mensen voor lief neemt. Zo kennen we de "bosmerels" en de "stadsmereels". Dit verschijnsel doet zich ook voor bij Koolmezen, Houtduiven en Blauwe Reigers. Vermoedelijk heeft een aantal van deze vogels in het verleden ontdekt dat de menselijke omgeving een groot voedselaanbod inhoudt en dat het mogelijk is in die omgeving jongen groot te brengen. Hogere verliezen door het verkeer en door b.v. katten kunnen worden gecompenseerd doordat in de menselijke omgeving een langgerekt broedseizoen mogelijk is. Het voedselaanbod (waarbij veel afval van mensen) is veel minder gepiekt dan in een meer natuurlijke omgeving.

Van de Fuut is bekend dat de soort in 1935 voor het eerst in stadsparken broedde (Den Haag). Tot aan 1970 bleef het broeden in stadsparken beperkt tot enkele steden in West-Nederland. Hierna is de Fuut veel meer in stedelijke gebieden gaan broeden, nu niet alleen in stadsparken maar ook in grachten (o.a. in Leiden). Opvallend hierbij is dat deze vogels -nog meer dan hun soortgenoten in het polderland- zeer vroeg en zeer laat in het seizoen tot broeden komen. Vermoedelijk broeden zij enkele malen per jaar.

Uit het bovenstaande mag de voorzichtige conclusie getrokken worden, dat de Fuut door de sterk afgenomen schuwheid gebruik heeft kunnen maken van gebieden (steden en vaarten langs drukke wegen) die tot voor kort onbereikbaar leken.

veranderingen in het overwinteringsgebied

De belangrijkste overwinteringsgebieden van West-Europa zijn het IJsselmeer en de Grevelingen. Het laatstgenoemde gebied is vooral de laatste tien jaar van belang geworden. Door de afsluiting is een groot zoutwatermeer ontstaan, dat ook in strenge winters niet dichtvriest. Bij zulke omstandigheden verlaten de Futen het IJsselmeer. Een deel trekt naar Zeeland en een ander deel blijft op de Noordzee niet ver uit de kust. Bij aanhoudende

vorst, zoals in 1979 kan onder deze vogels grote sterfte optreden. Het lijkt er op dat de wintersituatie de laatste 10 jaar beslist niet slechter is geworden.

conclusie

De Fuut is in de Bollenstreek en in vele delen van Nederland sterk in aantal toegenomen. Deze toename kan hoogstwaarschijnlijk worden toegeschreven aan de toename van de witvissoorten en aan het veranderde gedragspatroon van de Fuut, waardoor meer gebieden dan voorheen bezet kunnen worden.

J.v.Dijk

Literatuur:

- Cramp S & Simmons K.E.L.(eds) 1977. The Birds of the Western Palearctic. Vol.I.Oxford.
- Leys H.N. & de Wilde J.J.F.E.1971. Het voorkomen van de Fuut *Podiceps cristatus* L. in Nederland. *Limosa* 44: 133-183.
- Saeijs H.L.F. & Baptist H.J.M.1976. Het voorkomen van de Fuut *Podiceps cristatus* L. op het Grevelingenmeer. *Limosa* 49 1-8
- Vlug.J.J. 1976. Het IJsselmeer als rui- en broedgebied voor de Fuut. *Watervogels* 1 : 15-22
- Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland.1981. Randstad en Broedvogels. Tilburg.

Bronkruid in Offem

Tijdens voorjaarsexcursies van de Vereniging op Offem in mei 1982 en 1983 vielen mij kleine plantjes op, groeiend op een vochtige mosplek, waarvan we de naam niet direct wisten.

Er werd toen een plantje meegenomen, thuis door mij in bloei bekeken en gedetermineerd als Bronkruid (*Montia fontana* L.). De heer R.W.J.M.van der Ham van het Rijksherbarium die in 1983 ook met de excursie meeging, bevestigde mijn determinatie.

Zoekend in De Flora van Noordwijk kwam ik de plant niet tegen. De samenstellers zullen het Bronkruid over het hoofd hebben gezien, omdat men misschien in Offem aan het botaniseren ging op een later tijdstip. Na de bloei in mei, vergeelt de plant spoedig en later in de zomer is er niets meer van de plant terug te vinden.

Hoe het ook zij, de plant is nieuw voor de Flora van Noordwijk, wat natuurlijk niet betekent dat hij zich pas in Noordwijk gevestigd heeft.

Hoe ziet het plantje er eigenlijk uit?

Ale we de Flora van Nederland (Heukels en van Ooststroom, 1977) open slaan bij Bronkruid, vinden we van deze plant niet minder dan 4 ondersoorten beschreven. Zoek het maar eens uit. De soort is n.l. zeer variabel in habitus (gedaante) en in structuur van de zaadhuid. Welke ondersoort komt nu op Offem voor?

In de nieuwe Flora van Nederland (Heukels en Van der Meyden) heeft men besloten deze onderverdeling te laten vallen.

Recent verricht onderzoek heeft uitgewezen dat de verschillen niet steekhoudend genoeg zijn voor handhaving van een onderverdeling.

De determinatie is dus veel simpeler geworden nu er alleen sprake is van Bronkruid.

Op de volgende bladzijde treft u een tekening aan van het Bronkruid, overgenomen uit *Natura* 1958 blz. 142.